

TANULMÁNYOK

KATONA CSETE

VIKING ZSOLDOSOK A IX–XI. SZÁZADI KELET-EURÓPÁBAN

A katonai kísérek a korai középkor hadviselésének meghatározó szerveződési voltak, melyekben fiatal harcos férfiak egy karizmatikus vezető köré gyűlve vettek részt személyes dicsőséget és vagyonszerzést ígérő hadjáratokban. Az intézmény leginkább a germán világból ismert számunkra. Tacitus római történetíró a Kr. u. I. században írt *Germania* című munkájában a főembereket körülvevő válogatott ifjú harcosok körét a *comitatus* jelzővel illette. A *comitatus* tagjai frissen harcosokká avatott ifjak voltak, akik a dicsőségért egymással is vetélkedtek, a harcmezőn pedig életüket áldozták vezetőjükért.¹

Az intézmény azon korai germán hagyományok körébe tartozik, melyeket a későbbi, Skandináviából a VIII. századtól kirajzó germán ajkú népek is megőriztek. A klasszikus viking kor mintegy három évszázada alatt (750 k.–1050) a mai norvég, svéd, dán és a kolonizált angliai területek mindegyikén működött a *comitatus* valamilyen formája. A hagyomány alapvető megőrzése mellett bizonyos változások, helyi variációk is fellelhetőek voltak, melyeket a kíséretre vonatkozó terminológiai bizonytalanságok is mutatnak. A német történetírásban a pogány germán kíséretre használt modern *Männerbund* vagy *Gefolgschaft* kifejezés helyett a skandináv harcosok fosztogatásra összesereglett néhány hajónyi legénységét általában *lið*nek nevezik a skandináv források, és így a szakirodalom is.² A viking főisten, Odin csarnokában összegyűlt halott harcos kíséretet viszont *einherjarnak* hívták a skandináv hősi-mitologikus történetek.³ Ennek ellenére a germán kíséret nem kötődik elválaszthatatlanul a pogány valláshoz és rituálékhoz.⁴ A XIII. századi norvég források által rekonstruálható, királyok által szervezett *hirð* nevű alakulat például már egy keresztény monarchia professzionális testőrségének és kémhálózatának tekinthető, noha a kísérettagok versengése, bátorsága és saját bevételre, valamint kvártélyra való igénye ugyanúgy jellemzik az intézményt.⁵ Az Angliát is elfoglaló Nagy Knut (1016–1035) *húskarl* néven elhíresült, dán harci bárdal felszerelt elit kísérő csapata később csak az angliai területeken terjedt el, ahol klasszikus háborús teendőik kiegészültek adminisztratív és közigazgatási funkciókkal is, úgymint adószedés vagy földbirtoklás.⁶ A norvég vikingek által betelepített Izlandon ugyanakkor nem jött létre az urával együtt élő és lakomázó, hivatásos harcosokból álló kíséret. A szigetországban a

¹ Tacitus, 28. o.

² Raffield et al. 2016.

³ Lindow 2001. 104–105. o.

⁴ Vö.: Meier 2001.

⁵ Rosén 1961.; Larsson 1908.

⁶ Hooper 2000.

helyi főemberek (*goðar*) és – gazdálkodásból élő – követőik (*þingmenn*) között egy laza alá-főlé rendeltségi viszonyrendszer alakult ki, mely kölcsönös fizikai védelmen és jogi képviselőten alapult.⁷ Ezek alapján kronológiai és földrajzi régiók szerinti változásokkal is számolnunk kell az intézmény történetében.

Ugyanilyen változatokra számíthatunk azon vikingek esetében is, akik a korabeli „viking világ” keleti felében léptek szolgálatba, hiszen az itteni államok berendezkedése is különböző volt. A IX. századtól Kelet-Európában, a Közel-Keleten és a Mediterráneum keleti felében tevékenykedő skandináv vikingeket a legtöbb korabeli forrás rusz vagy varég néven említi. Bár a források korántsem konzekvensenek teljesen, a rusz és a varég fogalmak közötti különbség talán abban ragadható meg, hogy az előbbi magában foglalta azt a skandináv eredetű népeiséget – nőekkel és gyerekekkel együtt – mely a helyi balti, szláv és egyéb lakossággal keveredett a IX. századtól kezdve, míg a varég az európai orosz területeken tevékenykedő professzionális (skandináv) fegyveres alakulatok megnevezésére volt inkább használatos.⁸ Erre utal maga a varég kifejezés etimológiája is, mely az óészaki *væring* szóra vezethető vissza és eskütételt végző társat jelöl.⁹ A varég harcosok ugyanis felesküdtött testőrként a korabeli „Kelet” több udvarában is megfordultak. Aktív rusz harci alakulatok ismertek Konstantinápolyból (varég gárda), Kijevből (druzszina) és a kazár fővárosból, Etilből. A korabeli viking zsoldosok számára a korszak és térség leggazdagabb városa, Konstantinápoly volt a legvonzóbb célpont az elhelyezkedésre. A bizánci fővárosban a X. század végétől kezdve évszázadokon keresztül a skandinávokból álló „varég gárda” látta el a *basileus* személyes védelmét. Noha kétségkívül Konstantinápoly gyakorolta kulturálisan a legnagyobb hatást a skandináv zsoldosokra Kelet-Európában, a Bizánci állam és hadsereg fejlett struktúrái nem tették lehetővé a skandináv-típusú fegyveres kíséret hagyományainak zavartalan ápolását Konstantinápolyban.¹⁰

Fontos szerepet játszottak azonban a viking zsoldosok egy másik államalakulat, a Kijevi Rusz létrejöttében. Az orosz történetírásban a skandinávok szerepe az első szláv állam megszületésében a „normannista – anti-normannista” vita néven híresült el.¹¹ A vitának egyik sarkalatos pontját képezte, hogy a IX. századtól kezdve a skandináv fegyveres kíséretetek milyen szerepet töltek be a törzsek és nemzetségek állammá szervezésének folyamatában, és a Kijevi Rusz későbbi működtetésében. A IX. század végétől kezdve a Kijevi Rusz területén élő fejedelmek fegyveres kíséreteinek tagjait az orosz *drug* (=barát) szóból eredeztethető fogalom, a druzszina jelölte.¹² A varég gárda Kazáriában működő variánsát a legtöbb kutató szintén elfogadja,¹³ al-Mas‘ūdī X. századi muszlim

⁷ Byock 2001. 118–141. o.

⁸ *Androshchuk* 2004–2005.; *Melnikova – Petrukhin* 1991.

⁹ *Stender-Petersen* 1931–1932. A rusz megnevezéssel ellentétben, a varég kifejezés etimológiáját nem kérdőjelezzik meg a kutatók.

¹⁰ A bizánci varég gárda történetére és a skandinávokat ért bizánci kulturális hatásra lásd: *Katona* 2017a.

¹¹ *Mordovin* 2006.; *Szvák – Szili* 2009.

¹² *Melnikova* 1996.; *Halbach* 1985. 94–110. o.; *Font* 2007. 74–80. o. A szó tágabb értelemben felöllehetett társadalmi csoportosulásokat, egy adott személy (politikai) támogatóit, egy terület férfi lakosságát vagy kereskedelmi- és kézműves társaságokat is. *Duczko* 2004. 246. o.; további referenciákhoz: *Franklin – Shepard* 1996. 194. o., 41. jegyz. Mivel azonban ez a kiterjesztett jelentéskör egy későbbi fejlődmény, itt csak a druzszina szűkebb értelmezésével foglalkozunk.

¹³ *Montgomery* 2010. 161–164. o.; *Györffy* 1959. 60. o.; *Blöndal* 1978. 7. o.

szerzőre hivatkozva: „...a rūs s a saqaliba, akikről azt említettük, hogy pogányok, szintén a király seregét képezik és rabszolgái.”¹⁴

Terminológiai szempontból különbséget szokás tenni az egyes uralkodók szűk körű személyes testőrsége és az egyes államszerveződések fegyveres erejének magvát adó elit gárdák, a kíséret között. A Bizánci Birodalom esetében utóbbi fogalom aligha nyerhet értelmet a varég gárda esetében, míg a többi „keleti” udvarban a törzsi-nemzetségi társadalmak sajátos fejlődése folytán a testőrségek tagjai feltehetően a nagyobb kíséretnek köréből kerültek ki.

Annak ellenére, hogy egyértelmű bizonyíték nincs rá, a kutatók más helyeken – a volgai bulgároknál, Magyarországon és Lengyelországban – is felvetették a skandináv zsoldosok alkalmazásának lehetőségét. A tanulmányban a szóban forgó IX–XI. századi kelet-európai kíséretnek szerveződési formáit és vikingekhez fűződő kapcsolatait vizsgálom a kapcsolódó ósláv, bizánci, muszlim és óészaki írott források, valamint régészeti leletek alapján.

Lengyelország

A kelet-európai kíséretnek közül a lengyel példát taglalom elsőként. Egy héber utazó Ibn Jákub 965. évből származó leírása szerint I. Mieszko lengyel fejedelem (kb. 960–992) 3000 fős páncélos kíséretnek parancsolt.¹⁵ Jákub leírása későbbi muszlim szerzőknél, al-Bakrīnál és az őt is másoló al-Qazwīnīnél maradt fenn.¹⁶ Az al-Bakrī szöveg így tudósít Mieszko kíséretéről: „Adószedése kereskedelmi súlymértékben (*marqatī-mitqāl*) történik; ez képezi emberei ellátását; minden hónapban minden egyes férfi meghatározott számú (pénzdarabot) kap belőlük. Van neki háromezer páncélosa; ezek katonák, akik közül száz annyit ér, mint tízszer száz másokból. Ezeknek az embereknek ruhát, lovakat, fegyvereket és mindent ad, amire szükségük van. Ha valamelyiküknek gyermeke születik, menten kiutaltatja ellátását, akár fiú, akár lány; ha felserdül és fiú, megházásítja s a lány apjának a hozományt kifizeti, ha lány, férjhez adja s a hozományt apjának fizeti ki. A hozomány a saqālib-nál tetemes; a vele járó szokásaik olyanok, mint a berberék szokásai.”¹⁷

Ibn Jákub a szlávok szokásait és politikai berendezkedését írta le művében, amiben elkülöníti a hajón támadó ruszokat (tehát a skandinávokat) a szlávoktól.¹⁸ A ruszok említésének elmaradása a kíséret leírásából azonban nem az egyetlen jele azok hiányának. A szöveg ugyanis a fentebb idézett verzióban is egyértelműen kiköti, hogy a kísérettagok gyermekeinek házásítása a szlávok szokásai szerint zajlott. A bizonyítékok egy szláv kíséretre vonatkoznak, melynek felépítése és működése a druzsinára hajaz: a kísérettagok professzionális harcosok, akik rendszeres zsoldot, valamint ajándékokat kapnak, és akiket a fejedelem próbál bevonni rokonságába is. A lengyel államfejlődést több kutató is hasonló-

¹⁴ *Kmoskó* 2000. 172. o.

¹⁵ *Mishin* 1994–1995. 187. o.

¹⁶ *Kmoskó* 2000. 243–244. o.; *Kmoskó* 2007. 101. o.

¹⁷ *Kmoskó* 2000. 243–244. o.

¹⁸ Lásd: *Mishin* 1994–1995. 188. o.

nak véli a kijevivel, így a druzsinát is párhuzamos intézménynek tartják, melynek működését egy későbbi forrás, Gallus Anonymus is ismerteti.¹⁹

A lengyel druzsina relatíve nagy, 3000-es létszáma a kora középkori viszonyokat tekintve túlzásnak tűnik, ám ha el is fogadjuk, feltételezhetjük, hogy ekkora haderő nem lakott és vándorolt egyik helyről a másikra állandó jelleggel az uralkodóval és annak mozgó udvartartásával. A lengyel államszervezéssel párhuzamosan, főként az erődök helyőségét képezhették, és mivel I. (Vitéz) Boleszláv fejedelem (Bolesław I Chrobry) (992–1025) után nem hallunk a druzsináról, feltételezhető, hogy a kísérettagok egyszerű várkatonákká váltak.²⁰ Harcászati feladatköreikről keveset tudunk meg: a páncélozás akár lovasokra is vonatkozhatna, hiszen a kísérettagoknak felsorolt ajándékok között lovak is szerepelnek, ám az ily mértékű felszerelést aligha engedhette meg magának bárki is a korabeli Európában. A komoly nehézlovas páncélzat hiánya általános az európai régészeti leletanyagban is.²¹ Az al-Qazwīnī-féle átiratban ráadásul a kíséret tagjai egyértelműen gyalogos katonaként vannak bemutatva.²²

A Lengyelországban talált számos skandináv régészeti lelet alapján sokan feltételezik, hogy a kíséret nagy része vikingekből tevődött össze.²³ Ezt némiképp támogatták a korai lengyel uralkodók skandináv dinasztikus kapcsolatai. A „normannista – antinormannista” vita lengyel letükröződéseként néhányan úgy vélték, hogy már maga a Lengyelországot alapító Piast dinasztia is külföldi (skandináv) eredetű volt, hasonlóan a kijevi államot szervező Rurikidákhoz.²⁴ Erre a XI. századi másolatokban fennmaradt, 991. évre adatokat szolgáltató *Dagome iudex* néven elhíresült dokumentum adott okot, melyben a lengyel fejedelem, Mieszko, a skandináv Dagr névre visszavezethető Dagome (Dagobert) néven jelenik meg. Ebből a logikából kiindulva természetesen Mieszko kíséretét is skandináv alakulatként jelölték meg.²⁵ A *Dagome iudex* fenti értelmezését ma már elvetik a kutatók, de a skandináv kíséretet továbbra is lehetségesnek vélik. Mieszko lánya Villásszakállú Sven dán királyhoz (986–1014) ment feleségül, és amennyiben azonos az izlandi sagák Sigridjével, úgy előtte I. Győzedelmes Erik svéd király (970–995) felesége is ő volt. Mások a források ellentmondásait, úgy rekonstruálják, hogy a hercegnőt I. Boleszláv lányaként azonosítják.²⁶ A lengyelek dinasztikus kapcsolatai szorosak voltak Skandináviával, így az udvarok között elviekben szabadon áramolhattak a kísérettagok. Már Kékfogú Harald dán király (kb. 958–986) trelleborgi erődjében is kimutathatóvá vált egy szláv kontingens jelenléte stroncium izotóp analízis segítségével.²⁷ Az *Óorosz Őskronika* szerint I. Boleszláv 1018. évi Kijev elleni hadjáratát követően varég hadifog-

¹⁹ A kijevi és a lengyel államfejlődés, valamint a varég druzsina párhuzamára és működésére: Györffy 1977 [2013]. 220–221. o.; Shepard 2005. Gallus Anonymus a korai lengyel kíséretre vonatkozó részei: *Gall Névtelen*, 102–103., 109., 111., 122–124. o.

²⁰ Borosy 1981. 35–36. o.

²¹ Bíró 2012. 203. o.

²² Mishin 1994–1995. 188. o., 28. jegyz.; Kmoskó 2007. 101. o.

²³ Kara 1992.; Cattaneo 2009. 7–8. o.; Shepard 2005. 269–270. o.; Stanislawski 2013. 10–13. o.

²⁴ A probléma historiográfiai áttekintésére lásd: Boroń 2013.

²⁵ A különböző elméletekre lásd: Cattaneo 2009. 6–8. o.; Borosy 1981. 35–36. o.

²⁶ Prinke 2002.

²⁷ Price et al. 2011.

lyokkal tért haza,²⁸ akiket feltehetőleg besorozott kíséretébe, és akiknek sírjait a régészek megtalálták Lutomierskben.²⁹

Az óészaki források egy része szintén említ lengyel-skandináv kapcsolatokat, ám észben kell tartanunk, hogy a sagák lejegyzése és a történések közötti 200–300 éves különbség erősen megkérdőjelezi hitelüket politikai eseményekre vonatkozóan. Snorri Sturluson Olaf Tryggvason királyról írott sagájában a későbbi norvég uralkodó állítólag I. Boleszláv lengyel fejedelemnél is bujkált, akinek feleségül vette Geira nevű lányát.³⁰ A saga szerint Olaf egy téli hadjárat erejéig a lengyel központosítási törekvésekben is részt vett: „Ahogy fentebb mondtuk, Olaf Tryggvason a vendek földjén töltötte a telet. A tél folyamán a vendek azon körzeteibe ment, melyek Geira királynő uralma alá tartoztak, de megszegték esküjüket és nem voltak hajlandók adót fizetni. Olaf fosztogatni kezdett ott; többeket megölt, másokat megegetett és sok zsákmányt szerzett. Alávetette ezeket a körzeteket, majd visszatért erődjébe.”³¹ – A saga leírása a druzsinák adószedési körútjait idézi, és erősíti a feltevést, miszerint mind Mieszko, mind I. Boleszláv druzsina szerű kísérettel rendelkezett.

Egy másik óészaki forrás a *Jómsvíkinga saga* egy viking elitalakulatról számol be, mely Jómsborg erődjében telepedett meg valahol a mai észak-lengyel partvonal mentén.³² Régészeti kutatások nem tudták azonosítani Jómsborgot, és a mai kutatók többsége úgy véli, hogy a sagában leírt módon sohasem létezett. Ehelyett Jómsborgot egy multikulturális, vikingek által létesített kereskedelmi kikötőként képzelik el, melyet a mai Wolinnal vélnek azonosnak.³³

Újabb régészeti kutatások erősen megkérdőjelezik a skandináv kíséret képét, mely a rosszul dokumentált és hiányos leletanyag félreértelmezésében, valamint a lengyel régészek tradicionális elveiben (régészeti kultúrák adott népekkel történő azonosíthatóságában) gyökerezett.³⁴ Bár az észak Balti partok mentén fekvő kereskedelmi emporiák leletanyaga egyértelműen megerősíti a skandináv jelenlétet Wolinban és Kamień Pomorskiben, skandináv többséggel lakott településként egyelőre csak Truso azonosítható.³⁵ A Mieszko hatáskörébe tartozó „Nagyobb Lengyelország” területéről azonban nem kerültek elő nagyszámú skandináv leletek, és a korábban annak vélt (többnyire a második világháború előtt kiásott) tárgyak többségéről bebizonyosodott, hogy nem skandináv eredetűek.³⁶ Noha kétségtelen, hogy a vikingek jelen voltak a mai lengyel területeken, a partvonal menti településekkel szemben a középső lengyel területeknek nem volt elég vonzerejük a vikingek oda csábításához, ugyanakkor katonailag elég szervezettek voltak az ellenálláshoz és a viking hódítás elhárításához. A lengyelországi skandináv leleteket éppen ezért inkább szoros kereskedelmi kapcsolatokkal és bizonyos fokú békés együttéléssel magyarázhatjuk.³⁷

²⁸ RIE 110–111. o.

²⁹ Stanisławski 2013. 10. o.

³⁰ Óláfs saga Tryggvasonar, 252–253. o.

³¹ Óláfs saga Tryggvasonar, 254–255. o. (Saját ford.)

³² Jómsvíkinga saga.

³³ Morawiec 2009.

³⁴ Gardela 2015.; Rohrer 2009.

³⁵ Gardela 2015. 220. o.

³⁶ Duczko 2013. 24–25. o.; Gardela 2015. 223–225. o.

³⁷ Gardela 2015. 227. o.

Magyarország

Magyarországon szintén felvetették a rusz-varég testőrök alkalmazásának lehetőségét. Györffy György több művében is megemlítette, hogy a 900-as évek végétől kezdve rusz-varég zsoldosok álltak Géza magyar nagyfejedelem (971/972–997) és első királyunk, Szent István (1000–1038) szolgálatában.³⁸ Elméletét korábban Kristó Gyula kronológiai és nyelvészeti alapokon már megkérdőjelezte,³⁹ ennek ellenére a hipotézis továbbra is népszerű tudományos körökben.⁴⁰ Az elmélet szerint a varég-ruszk magyarországi megjelenése Géza uralmának végén, a 980-as években kezdődhetett, amikor a besenyők komolyan veszélyeztetni kezdték a dnyeperi vízi utat,⁴¹ arra ösztökélve a ruszok némelyikét, hogy a velük barátságosnak vélt magyar területeken vonuljanak át Kijevből Konstantinápolyba, vagy fordítva, és Géza fejedelemnél lépjenek szolgálatba.⁴² A vándorló rusz testőrök idővel nagyobb tömegben érkezhettek Magyarországra, mert a Gézát követő István már bizonyítottan jó kapcsolatokat ápolt a kijevi Vlagyimir fejedelemmel,⁴³ akinek udvarában régészeti sírleletek („druzszina-sírok”) által bizonyítottan vélt magyar harcosok is fellelhetőek voltak.⁴⁴ A kijevi és a magyar udvar közötti „testőrcsere” mellett a viking kísérettagok egy másik hullámához tartozhattak azok a varégek, akik István fiának, Imrének a feltételezett bizánci menyasszonyával érkezhettek magyar földre.⁴⁵ Mivel Imre herceget a hildesheimi évkönyvek *dux Ruizorum*nak, azaz a „ruszok vezérének” nevezik,⁴⁶ Györffy úgy találta, hogy ő lehetett a ruszokból álló királyi testőrség parancsnoka, mivel a hagyomány szerint a trónörökös parancsnokolt a segédnépeknek. A Bizáncból (Imre bizánci menyasszonyával) érkező varégek az ország központi részéhez közel telepedhettek le, Tolna és Somogy megyékben, ahol két település neve: Várong és Varang is az óészaki „*væring*” tövet rejti. Ezzel szemben a Kijevből érkező kísérettagok a korabeli határoktól sokszor nem messze kaphattak kvártélyt, követve a rusz névből eredő magyar „orosz” tövet őrző településneveket.⁴⁷ Az „orosz” helynevek népességét Kristó Gyula éppen a települések fekvéséből kiindulva inkább határőr, semmint testőr alakulatoknak vélte,⁴⁸ noha az „orosz” illetőségű települések sokszor messzebb voltak a határoktól annál semhogy valódi határőrállomásoknak tekinthessük őket. A települések a Györffy-elmélet szerint testőrök lakhelyei lehettek, akiknek lakói egy 1326. évi (azóta már elveszett) oklevél említése alapján Könyves Kálmán király ajtónállóinak vallották magukat. A falvak közül Kis- és Nagyoroszi lakóinak, XV–XVI. századi királyi oklevelek előírása szerint két ajtónállót (*duos janitores*) kellett küldeniük a kirá-

³⁸ Györffy 1958. 573–580. o.; Györffy 1959. 47., 60., 86–92. o.; Györffy 1977 [2013]. 108., 195., 313–314., 339., 375., 379., 513. o.; Györffy 1984. 750., 831–832. o.; Györffy 1990 [2014]. 53., 71–72. o.

³⁹ Kristó 1983.

⁴⁰ Erre lásd: Katona 2017c.

⁴¹ Itt Györffy feltehetően a bizánci De administrando imperio 9. fejezetére utalt, mely szerint a Kijevből Konstantinápolyba igyekvő ruszokat besenyő támadások fenyegették a Dnyeper zuhogóinál. DAI 57–63. o.

⁴² Györffy 1958. 580. o.; Györffy 1959. 92. o.

⁴³ RIE 100. o.

⁴⁴ Tagán 1941.; Borosy 1981. 34. o.; Mesterházy 1989–1990. 236–237. o.; Fodor 2008.; Erdélyi 2008. 20. o.

⁴⁵ Imre bizánci menyasszonyára lásd: Moravcsik 1938; Györffy 1958. 580. o.; Györffy 1959. 92. o.

⁴⁶ Annales Hildesheimenses, 36. o.

⁴⁷ Györffy 1958. 571–580. o.; Györffy 1959. 83–92. o.

⁴⁸ Kristó 1983. 203–204. o.

lyi udvarba.⁴⁹ A feltevést erősítette az „orosz” szó másodlagos „ajtónálló, testőr” jelentése. A rusz-varég testőrség létezését a kijevi, a bizánci és a lengyel analógiák támogatják.⁵⁰ Néhány Magyarországon talált skandináv fegyvert (főként kétélű egyenes kardokat) szintén kapcsolatba hozták Géza és István által szervezett kísérettel,⁵¹ annak ellenére, hogy ezen fegyverek mindegyike szövány lelet volt, vagy egyértelműen magyar sírból került elő.⁵²

Amennyiben valóban léteztek rusz-varég „ajtónállók” István udvarában, úgy elmaraszthatók, hogy a *Szent István kisebb legendájában* megörökített, király elleni (egyéb-ként sikertelen) merényletet nem tudták megakadályozni.⁵³ A merényletet általában István uralkodásának végére szokás keltezni. Így lehetséges, hogy a királyt már nem varég testőrök védték, azok ugyanis Imre herceg 1031-ben bekövetkezett halála után a (feltételezett) bizánci özvegygel elhagyhatták az országot.⁵⁴

A magyarországi rusz-varég testőrség hipotézisével szemben lehetnek fenntartásaink. Imre halála után, a magát itáliai és német fegyverekkel körbevevő Orseolo Péter⁵⁵ vette át a királyi testőrség vezetését.⁵⁶ A *dux* cím (a középkori gyakorlatnak sokszor megfelelően) nem feltétlenül vont maga után valódi hatalmat egy adott nép fölött. Az „orosz” szó másodlagos jelentéséről Kristó demonstrálta, hogy nem mutatható ki csak a XVI. századtól kezdődően.⁵⁷ Továbbá, úgy tűnik, az „oroszi” és „varang” illetőségű helynevek sem állnak kapcsolatban az ott letelepített népelemekkel.⁵⁸ A kora Árpád-kori gyakorlatnak megfelelően itt jóval valószínűbb a települések személynevekből való származtatása, mert azokat adatolni is tudjuk.⁵⁹ Az Anonymus által említett Oroszvár, ahol a magister szerint a honfoglaláskor csatlakozott oroszokat telepítette le Álmos vezér,⁶⁰ szintén inkább a krónikás azon törekvését tükrözi, hogy saját korának településneveit ősi történetekkel magyarázza.⁶¹ Hogy a kijevi vonulás során skandináv eredetű katonai segédnépek csatlakoztak volna a honfoglaló magyarokhoz azért is kétséges, mert Kijev a régészeti adatok alapján csak a X. század során mutat varég jegyeket.⁶² A régészeti ásatások Oroszváron is kétséget kizáróan cáfolják a rusz jelenlétet.⁶³ Hogy a ruszok pont a 980-as években léptek volna Géza fejedelem szolgálatába, mert ekkor a Kárpát-medence volt

⁴⁹ A Györffy által hivatkozott művek nem említik az 1326-os évszámot. Évszám említés Orosz falu esetében ugyan valóban előfordul, ám az idevágó oklevél 1394-ből származik. Követve a hivatkozott szakirodalmat, ezt a falut Györffy Kisoroszival, míg a másik (Nógrád megyei) Orosz települést Nagyoroszival vélte azonosnak. Utóbbiak lakóit „Kálmán király... kir. udvari ajtónállókká tette.” *Csánki* 1890. 19., 93. o., szintén: *Nagy* 1857. 597. o. A későbbi királyi oklevelek ellenőrizhetőek: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kancellária Levéltára, A 57 Libri regii, 19. k. 396. o.

⁵⁰ *Györffy* 1958. 574–580. o.; *Györffy* 1959. 86–92. o.; *Györffy* 1977 [2013]. 108., 313., 471. o.

⁵¹ Pl. *Györffy* 1977 [2013]. 108. o. Erre részletesen lásd: *Biró* 2012.

⁵² *Katona* 2017c. 37–48. o.

⁵³ SRH II. 399. o.

⁵⁴ *Györffy* 1958. 580. o.; *Györffy* 1959. 92. o.

⁵⁵ SRH I. 323. o.

⁵⁶ *Györffy* 1958. 574. o.

⁵⁷ *Kristó* 1983. 199–201. o.

⁵⁸ A régészeti kutatások is megerősítik ezt: *Füredi et al.* 2016. 427–428. o.

⁵⁹ *Kristó* 1983. 193–195. o. Varang személynevet 1138/1329-ből ismerünk egy ecseri (Csongrád vm.) szolgáló nevéként. *Györffy* 1966. 894. o. A kérdésben Hoffmann István szívélyes szóbeli közlését ezúton is köszönöm.

⁶⁰ SRH I. 113. o.

⁶¹ Anonymus helyneveiről lásd: *Benkő* 1998.

⁶² *Duczo* 2004. 220, 257. o.; *Franklin – Shepard* 1996. 98–109. o.; *Androshchuk* 2013. 31–32, 216–217. o.

⁶³ *Tomka* 2010. 18. o.; *Füredi et al.* 2016. 427–428. o.

a legbiztonságosabb útvonal számukra Kijev és Bizánc között szintén valószínűtlen a kor politikai viszonyait tekintve, ekkor ugyanis a kijevi és a bizánci varégek között érdekelentét állt fenn.⁶⁴

Az ellenvetések után konklúzióként azt vonhatjuk le, hogy a magyarországi rusz-varég testőrség létezésére még mindig az analógiák a „legerősebb” érvek, mivel az elmélet bizonytalan hipotézisek sorára épült.⁶⁵ Az analógiák azonban szintén nem lehetnek meggyőző erejű érvek, mert a korabeli kíséretek természete, és a vikingek helyi szerepe mindenhol nagyban különbözött. Amennyiben a korai magyar uralkodók viking testőrsége létezett, úgy ez sem lett volna kivétel, mert számos aspektusban eltérően működhetett az analógiaként felsorolt intézményektől. Ha a kötelezettségek a Kijevből és Bizáncból érkező ruszok között határ- illetve testőri feladatok szerint oszlottak meg, akkor ez a kísérlet teljesen védekező típusúnak tűnik. Az, hogy a kísérettagokat letelepítették megkérdőjelezni látszik azt, hogy ez az intézmény párhuzamba állítható-e a druzsinákkal vagy a bizánci varég gárdával, tekintve, hogy a kísérettagok elvesztették a „vándorlás” lehetőségét. Ha ezek az alakulatok letelepedésük után is törvények által szabottan testőröket küldözgettek – a tőlük távol eső – fejedelmi vagy királyi udvarokba, úgy ez a testőrség nem igazán hasonlított a hagyományos viking kíséretekre, melyekhez az egyén csatlakozhatott, majd néhány évnyi önkénteskedés után továbbállhatott. A vándorló udvarral kapcsolatosan felvetődött ugyan, hogy Kis- és Nagyoroszi is a királyi „mozgó” udvartartás állomásai között szerepelhetett, ám hogy ez a késő középkori gyakorlat a korai időszakra is releváns lehetett-e az továbbra is bizonytalan.⁶⁶ Emiatt valószínűleg az udvarok közötti vándorlás és az urak váltogatása sem szerepelhetett (volna) a magyarországi kísérettagok lehetőségei között. A magyarországi rusz katonák nagy része tehát nem lakhatott egy helyen urával, és egyértelműen nem uralkodói ajándékokból és fosztogatásokból tartotta fenn magát.

A kísérlet méretéről semmi biztosat nem tudunk mondani. Szent István haderejére vonatkozó becslések csak egyes népelemek vagy csapattestek, és nem az egész haderő létszámára vonatkoznak.⁶⁷ Így hogy ebből mennyi volt a külföldi rusz-varég zsoldos az teljesen meghatározhatatlan. Ha Györffy elméletét fogadjuk el, akkor annyit tudunk, hogy a ruszokat összesen nyolc faluban telepíthették le.⁶⁸

Kulturális értelemben a keresztényi udvartartás befolyásolhatta a kísérettagokat. A fejedelem vagy a király közvetlen környezetében élő kísérettagok a sereget vezető külföldi, német lovagoknak engedelmessked(het)tek.⁶⁹ Ennek kapcsán felvetődött, hogy a magyarországi katonai temetők hiányának a harcosok vallása az oka, mivel a keresztény kísérettagok tárgyak nélkül temetkeztek.⁷⁰

⁶⁴ Katona 2017b.

⁶⁵ Katona 2017c.

⁶⁶ Laszlovszky 2013. 215–216. o.

⁶⁷ Györffy 1977 [2013]. 313–315. o.

⁶⁸ Györffy 1958. 577–578. o.; Györffy 1959. 89–90. o.; Györffy 1966. 126, 464–465. o.; Györffy 1987. 365–366. o.; Györffy 1998. 169–171., 282., 687–688. o.

⁶⁹ SRH I. 188–189. o.

⁷⁰ Bakay 1965. 24. o.; Kovács 1994. 194. o.; Mesterházy 1995. 1039–1040. o. Ez valószínűleg az ilyen típusú harcosok hiányának és nem új szokások felvételének tulajdonítható, tekintve, hogy számos pogány temetkezés látott napvilágot a Kijevi Ruszban, ahonnan a kísérettagok nagy része állítólag érkezett.

Lehetséges, hogy skandináv fegyvereiket itt is megtarthatták a varégek, noha meg kell jegyeznünk, hogy pajzsok például egyáltalán nem kerültek elő Magyarországról. Ezzel kapcsolatosan idéznünk kell Szent István királytükkrét is, amiben a király az alábbi intelmeket nyújtja a trónörökösnek: „Mert a vendégek, minthogy különféle tájakról és országokból jönnek, ennek megfelelően különféle nyelveket, különféle ismereteket és fegyveres erőt hoznak magukkal, s mindezek díszére válnak a királyságnak, emelik az udvar tekintélyét, és elriasztják a külföldiek pökhendiségét. Mert az egy nyelvű és egy szokás szerint élő királyság gyenge és törékeny. Éppen ezért felszólítalak fiam, jóakaratóúan vedd gondjaidba és tartsd tiszteletben őket, hogy szívesebben maradjanak nálad, mint hogy máshol lakjanak.”⁷¹

A Magyarországon talált viking fegyverek akár erősíthetnék is a vendégek által hozott fegyverek elméletét, de mindösszesen egyetlen sír kapcsán vetődhetett fel annak a lehetősége, hogy egy „(magas rangú) rusz harcos” elföldeléséről lett volna szó.⁷² A X. századra datált, Székesfehérvár-Rádiótelepen talált sír azonban hiányos, megbolygatott és párhuzam nélkül áll, így értelmezése nehézségekbe ütközik. A magyarországi „viking” fegyverek keleti importja a Kijevi Ruszból sokkal kézenfekvőbb, mint a Skandinávia irányából érkező áruké. A fegyverek egy része (pl. balták és baltacsüngők) párhuzamait ugyanis az európai orosz területeken és nem Skandináviában leljük meg.⁷³ Tipológia és díszítés alapján mindössze néhány kardnál és egy Ringerike-stílusban ékesített lándzsánál tűnik biztosnak a skandináv származás,⁷⁴ ezek azonban (csakúgy, mint a többi rusz fegyver egy része) szórványleletek, ezért viking kísérettagok tulajdonaként való értelmezésük átgondolásra szorul.

Volgai Bulgária

A Volga és a Káma közötti területen, illetve Biljarban és Bulgarban talált viking fegyverek (főként kétélű egyenes kardok és egy pajzs umbó) alapján a régészek feltételezik, hogy egy hasonló kíséret működött a X. század elején muszlim hitre tért volgai bulgár uralkodó udvarában is.⁷⁵ A kardokon kívül az elméletet kidolgozó régész, Iszkander L. Iszmajlov főként a párhuzamos intézményekre építette érvelését, melyek között a szintén kétséges magyarországi viking testőrséget is felsorolta.⁷⁶ A Volga tájékán talált néhány elszórt (meglepően kisszámú) skandináv lelet mellett, idáig egyetlen sírt lehetett teljes bizonyossággal skandináv eredetűnek minősíteni (Balymér). Magában a fővárosban Bulgarban csupán egyetlen viking kard és egy női bross jelzi a valaha volt skandináv jelenlétet.⁷⁷ A volgai bulgár udvarban működő viking kíséret hasonló alapokra (analógiák, skandináv fegyverek) épült, mint a magyar, melyek aligha bizonyító erejűek. A kíséret valószínűsítése annival indokoltabb a Volga vidékén, hogy itt az írott források bőségben

⁷¹ ÁKÍF 136. o.

⁷² Kovács 1995.

⁷³ Petkes Zsolt megjelenés alatt álló kéziratának rendelkezésemre bocsátását ezúton is szeretném megköszönni. Petkes Megjelenés alatt.; Füredi et al. 2016.

⁷⁴ Fodor 1981.; Paulsen 1933.; Kovács 1970.

⁷⁵ Sitdikov et al. 2015.; Curta 2013. 315–316. o.

⁷⁶ Lásd Iszmajlov (orosz nyelvű) referenciáira: Curta 2013. 168–169., 171. o.

⁷⁷ Androshchuk 2008. 523. o.

tanúskodnak a ruszok jelenlétéről, noha azokat kizárólag kereskedőként mutatják be.⁷⁸ A főként rabszolgákkal és prémekkel kereskedő ruszok nagy hasznot szereztek Bulgarban a X. század során, és emiatt kétséges, hogy megérte volna nekik jövedelmező kereskedelmi vállalkozásukat feladni azért, hogy a volgai bulgár uralkodó szolgálatába álljanak. A néhány skandináv fegyver, mely a Volga mentén került elő legalább olyan valószínűséggel lehet kereskedelmi termék, mint egy viking kíséret fegyverarzenáljának jele. A ruszok ugyanis a prémek és a rabszolgák mellett jelentős fegyverkereskedelmet bonyolítottak le a térségben, melyből a források kiemelik a kétélű egyenes kardok eladását.⁷⁹ Nem csak a régészeti leletek értelmezése, de az írott források is megkérdőjelezik az intézmény létezését, al-Mas‘ūdī ugyanis egyértelműen kijelenti: „Azon a vidéken nincsen a Kelet királyai közül egy sem, akinek zsoldos serege volna, a kazár kagán kivételével.”⁸⁰

Természetesen a lehetőség nincs teljesen kizárva, hogy néhány rusz valóban szolgálatba léphetett Bulgarban. A 950 és 970 között vert volgai bulgár éremleletek alapján felvetődött, hogy ebben az időszakban svéd zsoldosok szolgálhattak a volgai bulgároknál, mivel az említett érmék Svédország és nem a Kijevi Rusz területén tömörülnek, ami lehetőséget ad zsoldos fizetesként való értelmezésükre.⁸¹

Az ilyen katonai segédnépekként való alkalmazás mellett tartósabb kapcsolatokra is vannak bizonyítékok. Erre utalhat az Ibn Fadlán leírásában bemutatott ruszok példája is, akiknek rituáléiban számos nomád befolyást is megfigyeltek a kutatók, ami a volgai bulgárok és egyéb nomád népek körében eltöltött hosszú idő emléke lehet.⁸² Ibn Fadlán útleírásában a kutatók egy része a varégokat véli felfedezni a „baringar” népnév mögött, akik közül a forrás szerint 5000-en muszlim hitre tértek és saját mecsettel is rendelkeztek.⁸³ Bár ez az azonosítás aligha helytálló,⁸⁴ egy másik kéziratban említésre kerül, hogy a muszlim hitre tért ruszok képtelenek voltak lemondani a disznóhúsevésről.⁸⁵ Ez már azt jelezheti, hogy több rusz csoport jelentős időt tölthetett el a Volga mentén, ha már a helyi vallást is felvették. Tették ezt a tipikus eklektikus viking módon, vagyis megtartva skandináv szokásaik egy részét.

A „keleti” divat több eleme (pl. keleti fejfedő, kaftán, buggyos nadrág) is átkerült a skandinávok ruhatárába.⁸⁶ Az Ibn Fadlán leírásában szereplő rusz nemzetséggő selyem ingjét gombok kapcsolták össze, amik ekkor – csakúgy, mint a selyem – nem voltak fellelhetőek Skandináviában, így valahol a Volga környékén vették át annak divatját.⁸⁷ A kultúrák keveredése figyelhető meg azon a Kazany régióból előkerült nomád típusú fokeson is, melyen a germán Siegfried legenda skandináv Ringerike fonatokkal díszített sárkányjelellete látható.⁸⁸ Nomád típusú fokesok ismertek a svédországi Birka helyőrségének lelet-

⁷⁸ Pl. Ibn Fadlán, 83–100. o.

⁷⁹ *Polgár* 2004.

⁸⁰ *Kmoskó* 2000. 172. o.

⁸¹ *Kovalev* 2013. 89. o.

⁸² *Hraundal* 2014.; *Foote – Wilson* 1970. 408. o.; *Montgomery* 2000. 23. o.; *Montgomery* 2010. 163. o.

⁸³ *Wikander* 1978. 20. o.

⁸⁴ Zimonyi István és az általa idézett egyéb szerzők például egyértelműen a volgai bulgárok létszámára vonatkoztatják a forrásrészletet. *Zimonyi* 1990. 130. o.

⁸⁵ *Wikander* 1978. 73. o.

⁸⁶ *Hägg* 1984.

⁸⁷ Ibn Fadlán, 94. o.; *Hägg* 1984.; *Sawyer* 1982. 114. o.

⁸⁸ *Abrams* 2016. 42–50. o.

anyagából is.⁸⁹ Amennyiben létezett volgai bulgár-skandináv kíséret, úgy valószínű, hogy a harcosok nem csupán eredeti skandináv fegyvereiket, hanem a helyi hadsereg saját ízlés szerint átalakított harci eszközeit is használták. Ibn Fadlán a Volgán kereskedő ruszokról megjegyzte, hogy fegyvereiktől sohasem váltak meg.⁹⁰ Ez valószínűleg azzal a X. századi perzsa szerző, Ibn Ruszta, által is megörökített szokással volt összhangban, hogy a ruszok állandó harcészültségben voltak még egymás ellen is: „Ügyét (szükségét) elintézni egyikük sem megy magában, társai közül hárman szegődnek hozzá, hogy öt egymás között őrizzék. Kardját mindegyikük magával viszi, a közbiztonság csekély foka s a közöttük dúló álnokság miatt; mert ha valamelyiknek kevés pénze van, vele levő atyafia és barátja szemet vet rá, hogy megölje és kirabolja.”⁹¹

Ezzel ellentétben a volgai bulgároknál egészen más szokások voltak divatban, így kétséges, hogyan alkalmazkodhattak a rusz kísérettagok a volgai bulgár körülményekhez: „Amikor úton vannak [a volgai bulgárok] és valamelyiküknek vizezhetnéke támad, s úgy végzi el a dolgát, hogy a fegyverzete rajta van, akkor megfosztják őt a dolgaitól: elveszik tőle (a fegyvereit), a ruháit, s mindent, ami nála van. Ez az ő szokásuk. Ha azonban valaki úgy vizez, hogy leveszi magáról a fegyvereit és félreteszi azokat, akkor nem éri semmi bántódás.”⁹²

Azt is tudjuk, hogy a volgai bulgár uralkodó „dirhemszórási” szokásában Ibn Fadlán leírása szerint kíséretének tagjai is részt vettek.⁹³ Ez egy örömteli eseményekkor (vendégfogadáskor, győztes hadjárat utáni hazatéréskor) gyakorolt szimbolikus közel-keleti szokás volt, melyet maga a király is végrehajtott, így valószínűleg a kíséret viking tagjai is kénytelenek voltak átvenni a rituálét.

A létszám tekintetében csupán a sötétben tapogatózhatunk. Annyit tudunk, hogy a *Hudūd al-‘Ālam* szerint a volgai bulgár uralkodó kísérete 20 ezer lovasból állt.⁹⁴ Ezt az adatot bizonytalannak minősítve Zimonyi István a steppe seregeire vonatkozó adatok összegyűjtése után a volgai bulgárok haderejét minimum 10 ezres nagyságúra becsülte.⁹⁵ Ha nem csupán néhány személyes testőr felfogadásáról volt szó, akkor a vikingeknek vélhetően a lovas harcmódot is el kellett sajátítaniuk. A volgai bulgár hadseregről szintén tudjuk, hogy a hadjáratok zsákmányaiból a harcosok és a király is kivette a maga részét.⁹⁶

Ibn Fadlán beszél a ruszok királyáról, akinek a kazár kagánhoz hasonló rituális élete volt. Az arab utazó ezzel kapcsolatosan említést tesz a rusz király kíséretéről is: „Rusz királyának egyik szokása az, hogy palotájában kísérete legbátrabb tagjai (*min szanádíd aszhabí-hí*) és megbízható emberei közül négyszázan vele vannak. Ők azok, akik vele együtt halnak és megöletik magukat érte. Mindegyiküknek van egy rabszolgalánya, aki

⁸⁹ *Arbman* 1940. Tafeln: 14/9–10.; egyéb steppei tárgyakra a birkai leletanyagban lásd: *Hedenstierna-Jonson et al.* 2006.; *Hedenstierna-Jonson* 2009.; *Hedenstierna-Jonson* 2012.

⁹⁰ Ibn Fadlán leírása a ruszok fegyvereiről: „Mindegyiküknél van fejsze, kard és kés, s ezek közül egyik-től sem válnak meg.” Ibn Fadlán, 85. o.

⁹¹ *Kmoskó* 1997. 213. o.

⁹² Ibn Fadlán, 65. o.

⁹³ Ibn Fadlán, 47. o.

⁹⁴ *Hudūd al-‘Ālam*, 163. o.

⁹⁵ *Zimonyi* 2005. 82–87. o.

⁹⁶ Ibn Fadlán, 60–61. o.

szolgálja őt, megmossa a fejét és elkészíti étkét és italát, s van egy másik rabszolgalánya, akivel együtt hál. Ez a négyszáz ember a király trónja alatt foglal helyet.”⁹⁷

Bár ezt a volgai ruszok kapcsán jegyezte fel Ibn Fadlán, mégis kétséges, hogy akár a kazár, akár a volgai bulgár rusz kíséret működésére analógiaként szolgálhat az idézet. Előbbire azért nem, mert noha a ruszok valóban kaptak feladatokat a kazár seregben (al-Mas‘ūdī szerint „a király seregét képezik”), a kazár uralkodó(k) testőrségét kazárok alkották, míg a ruszok egyértelműen nem a palotában, hanem a város másik felében voltak elszállásolva.⁹⁸ A volgai bulgárok pedig a muszlim hitet vették át, így kétséges, hogy a kíséretük a zsidó kazárok testőrségének mintájára működött volna.

Következtetések

A kelet-európai katonai szerveződések, melyekben a IX. századtól viking harcosok is megfordultak, egymástól eltérően működtek. Az egymással is rivalizáló varég-rusz csoportok felfogadása eleinte nem tudatosan, hanem kényszerből kezdődhetett. Amikor valamelyik hatalom egy erős ellenféllel került szembe igyekezett azokat a saját oldalára állítani és maga fogadta fel őket szakemberekként. Ez különösen a bizánci logikával csengett egybe, ahol a steppei népek egymás elleni kijátszása mellett a bizánci politika a ruszokat is a Konstantinápoly elleni nagy rusz hadjáratok után kezdte el zsoldosként a maga oldalán alkalmazni. Nem lehetetlen, hogy a Kaszpi-tengeren végrehajtott nagyobb rusz portyák (913, 943) szintén arra ösztönözték a kazár kagánt, hogy a vikingekkel szövetségesként, és ne ellenségként nézzen farkasszemet. A másik módszer, a druzsinák beháborúkbán való alkalmazása és tudatos behívása lehetett. A törzsi-nemzetségi társadalmakban a helyi lakosságtól eltérő etnikumú kísérettagok alkalmazásának logikája két alapkövön nyugodott. Egyfelől a külfönből érkező zsoldosokat nem kötötte hűség egyetlen nemzetséghez sem, így az uralkodóknak nem kellett attól tartaniuk, hogy vérségi kötelékeik visszatartják vagy árulásra készítetik felfogadott testőreiket.⁹⁹ Másfelől a „külföni” fegyverzetükben pompázó különleges alakulatok emelték az udvartartás fényét és ezzel „nemzetközi” tekintélyét.¹⁰⁰ Az általános kutatói felfogás szerint a korabeli rusz-varég kísérettagok zsoldért egyik udvarból a másikba vándoroltak.¹⁰¹ Érdemes azonban a jelenséget árnyalni.

A Volgai Bulgáriában bizonyosan több időt eltöltő rusz csoportok helyi zsoldba állásáról például nincs meggyőző bizonyíték, ugyanakkor érdemes különbséget tennünk a hosszabb, bizalmi alapon nyugvó kíséretben való szolgálat és a katonai segédnépek alkalmazás között. A varégek egy-egy hadjáratra szóló felbérelése valószínűleg jóval elterjedtebb lehetett a régióban; a XI. században még grúz zsoldban is találunk ideiglenesen varég katonai kontingenst.¹⁰²

⁹⁷ Ibn Fadlán, 99. o. Vö. a kazár kagánnal: *Golden* 2006.

⁹⁸ Vö. *Kmoskó* 2000. 29., 77., 170–172. o.; Ibn Fadlán 105. o. Nem egyértelmű a források közléséből, hogy a város két vagy három részből állt. A kérdéstről lásd: *Polgár* 2011.

⁹⁹ *Font* 2010.; *Bartha* 1964. 236–237. o.

¹⁰⁰ Már Tacitus is úgy emlékezett meg a germán kíséretről, mint ami „békében dísz, háborúban oltalom.” *Tacitus*, 28. o.

¹⁰¹ *Györffy* 1958. 580. o.; *Font* 2015. 307. o.; *Borosy* 1981. 24., 33–34. o.; *Abrams* 2012. 24. o.

¹⁰² *Shepard* 1984–85.; *Larsson* 1986–89.

Lengyelországban a földrajzi közelség, a kereskedelmi- és dinasztikus kapcsolatok alapján számíthatnánk viking kísérettagok alkalmazására, ám ezt sem az írott források, sem a régészeti leletek nem erősítik meg kétséget kizáróan. Így itt főként a külföldi házasságkötésekkel járó „testőri” kíséret formájában feltételezhetünk varég jelenlétet.

Hasonló a helyzet Magyarországon is. Bár a lehetőség természetesen nincs kizárva, az írásos és régészeti anyag mellett a varég kíséretekről alkotott háttérismeretünk sem utalnak arra, hogy a kíséret részben varég-ruszkból szerveződött volna. A druzsinák varég kísérettagokkal történő feltöltése begyakorolt folyamat volt, ami így az őshazából kivándorló vikingek számára a Kijevi Ruszt vonzóbb úti céllá tehető, mint mondjuk a Magyar Nagyfejedelemséget vagy Királyságot. Idővel a Skandináviából érkező harcosok számára a kijevi (és később a bizánci) munkavállalás egy jól bejáratott rendszer szerint működött. Kijevben sokan beszélték az óészaki nyelvet, tapasztalattal szolgálhattak az újonnan érkezőknek a zsoldos életről, az orosz földre vezető utakról, de akár referenciát is adhattak az ottani fejedelmekhez. A XII. században pergamenre vetett *Orkneyinga saga* elbeszélése szerint egy viking, aki Jaroszláv novgorodi fejedelem szolgálatában állt, személyesen ajánlotta be társait találkozóra a fejedelemhez.¹⁰³ A történet folytatásában az Orkney-szigetek jarlja azért vitte magával egyik Konstantinápolyból hazatért emberét a szentföldi zárandokútra, hogy az mutassa nekik az általa már bejárt útvonalat.¹⁰⁴ Egy információs háló jól kiépített darabjaként a Rusz kiváló ugródeszka volt a Skandináviából érkező kísérettagoknak Bizánc felé is.¹⁰⁵ A keleti udvarok között kétségkívül létezett tehát hierarchia is.

A fent összefoglaltak alapján a kérdéskör jóval összetettebbnek tűnik annál, hogy leegyszerűsítve (és a testőr, kísérettag, zsoldos, katonai segédnép fogalmakat összesmosva) minden kelet-európai udvar szolgálatában „viking” harcosokat lássunk, anélkül, hogy tisztáznánk az udvarok szempontjából a külföldi zsoldosok felfogadásának okait, a zsoldosok szemszögéből nézve pedig a külföldi elhelyezkedés mögött rejlő motivációkat. Ezen jelenségek feltérképezése a jövőben fogódzóként szolgálhat a „külföldiek” korai államszervezési folyamatokban játszott szerepének megértéséhez is.

¹⁰³ Orkneyinga saga, 54–55. o.

¹⁰⁴ Orkneyinga saga, 194. o.

¹⁰⁵ *Katona* 2017a. 218–219. o.

BIBLIOGRÁFIA

- Abrams* 2012. *Lesley Abrams: Diaspora and Identity in the Viking Age. Early Medieval Europe*, 20. (2012) 1. sz. 17–38. o.
- Abrams* 2016. *Lesley Abrams: Connections and exchange in the Viking Worlds. In: Byzantium and the Viking World. Eds. Fedor Androshchuk – Jonathan Shephard – Monica White. (Byzantina Upsaliensia 16.) Uppsala, 2016. 37–52. o.*
- Androshchuk* 2004–2005. *Fedir Androshchuk: Vikingarna – ruserna – varjagerna. Historiska Nyheter. Olga & Ingegerd – Vikingafurstinnor i öst, 2004–2005. 36–39. o.*
- Androshchuk* 2008. *Fedir Androshchuk: The Vikings in the East. In: The Viking World. Eds. Stefan Brink – Neil Price. London–New York, 2008. 517–542. o.*
- Androshchuk* 2013. *Fedir Androshchuk: Vikings in the East. Essays on Contacts along the Road to Byzantium (800–1100). (Studia Byzantina Upsaliensia 14.) Uppsala, 2013.*
- Annales Hildesheimenses* *Annales Hildesheimenses. Ed. Georg I. Waitz. (MGH Scriptores Rerum Germanicarum.) Hannover, 1947.*
- Arbman* 1940. *Holger Arbman: Birka I. Die Gräber. Uppsala, 1940.*
- ÁKÍF *Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1999.*
- Bakay* 1965. *Bakay Kornél: Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéséhez. Pécs, 1965.*
- Bartha* 1964. *Bartha Antal: Kijev és Itil. Történelmi Szemle, 7. (1964) 223–254. o.*
- Benkő* 1998. *Benkő Lóránd: Helynév–személynév–történelmi korrelációjának szerepe P. magiszter munkamódszerében. In: Benkő Lóránd: Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, 1998. 11–27. o.*
- Bíró* 2012. *Bíró Ádám: Dating (With) Weapon Burials and the »Waffenwechsek«. A Preliminary Report on New Investigations of the so-called Viking-Age Swords in the Carpathian Basin from a Chronological Point of View. In: Die Archäologie der frühen Ungarn. Chronologie, Technologie und Methodik. Internationaler Workshop des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und des Römisch–Germanischen Zentralmuseums Mainz in Budapest am 4. und 5. Dezember 2009. Hrsg. von Tobias Bendeguz. Mainz, 2012. 191–218. o.*
- Blöndal* 1978. *Sigfús Blöndal: The Varangians of Byzantium. Cambridge, 1978.*

- Boroń* 2013. *Piotr Boroń*: Norsemen and the Polish Territories in the early Middle Ages – theories, ideas and speculations. In: *Scandinavian Culture in Medieval Poland*. Eds. *Ślawomir Moździoch – Błażej Stanisławski – Przemysław Wiszewski*. Wrocław, 2013. 33–51. o.
- Borosy* 1981. *Borosy András*: Vélemények a kora-feudális fejedelmi kísérétről. *Acta Historica*, 70. (1981) 19–39. o.
- Byock* 2011. *Jesse Byock*: Viking Age Iceland. Suffolk, 2001.
- Cattaneo* 2009. *Gregory Cattaneo*: The Scandinavians in Poland: a re-evaluation of perceptions of the Vikings. *Brathair*, 9. (2009) 2. sz. 2–14. o.
- Csánki* 1890 *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. k. Budapest, 1890.
- Curta* 2013. *Florin Curta*: Markets in Tenth-Century al-Andalus and Volga Bulghāria: Contrasting Views of Trade in Muslim Europe. *Al-Masaq*, 25. (2013) 3. sz. 305–330. o.
- DAI *Biborbanszületett Konstantín*: A birodalom kormányzása. Ford. *Moravcsik Gyula*. Budapest, 2003.
- Duczko* 2004. *Władysław Duczko*: Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe. Leiden–Boston, 2004.
- Duczko* 2013. *Władysław Duczko*: With Vikings or without? Scandinavians in early medieval Poland. Approaching an old problem. In: *Scandinavian Culture in Medieval Poland*. Eds. *Ślawomir Moździoch – Błażej Stanisławski – Przemysław Wiszewski*. Wrocław, 2013. 19–31. o.
- Erdélyi* 2008. *Erdélyi István*: Scythia Hungarica. A honfoglalás előtti magyarság régészeti emlékei. Budapest, 2008.
- Fodor* 1981. *Fodor István*: A magyarság baltikumai és skandináviai kapcsolatai a IX–XI. században (a régészeti leletek alapján). In: *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv*, 1981. 85–89. o.
- Fodor* 2008. *Fodor István*: Olmin dvor. Megjegyzés az orosz őskronika egyik helynevéhez. In: *Urálisztikai Tanulmányok 18. Ünnepi írások Havas Ferenc tiszteletére*. Szerk. *Bereczki András – Csepregi Márta – Klima László*. Budapest, 2008. 199–208. o.
- Font* 2007. *Font Márta*: A kijevei (nagy)fejedelmi hatalom jellegéről. In: *Állam, hatalom, ideológia. Tanulmányok az orosz történelem sajátosságairól*. Szerk. *Font Márta – Sashalmi Endre*. Budapest, 2007. 65–85. o.
- Font* 2010. *Font Márta*: Druzhina. In: *The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology: Mercenaries – Zürich, Siege of: 596 S. Tom. 3. Ed. Clifford J. Rogers*. Oxford, 2010. 549–550. o.

- Font* 2015. *Font Márta*: A Kijevi Rusz és a Magyar Királyság a 11. században és a 12. század elején (Szent Istvántól Kálmánig). In: Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája. Ford. *Ferincz István*. Szerk. *Balogh László – Kovács Szilvia*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 30.) Budapest, 2015. 303–315. o.
- Foote – Wilson* 1970. *Peter Foote – David M. Wilson*: The Viking Achievement. A Survey of the Society and Culture of Early Medieval Scandinavia. New York, 1970.
- Franklin – Shepard* 1996. *Simon Franklin – Jonathan Shepard*: The Emergence of Rus 750–1200. London–New York, 1996.
- Füredi et al.* 2016. *Füredi Ágnes – Király Ágnes – Pópity Dániel – Rosta Szabolcs – Türk Attila – Zágórhidi Czigány Bertalan*: Baltaalakú amulettek a Kárpát-medence 10–11. századi hagyatékában. Régészeti megfigyelések a miniatürizált tárgyakról, valamint a kora Árpád-kori rusz–magyar kapcsolatok kérdéséről. In: A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája Esztergom 2014. november 4–6. II. k. Szerk. *Türk Attila – Balogh Csilla – Major Balázs*. Budapest–Esztergom, 2016. 403–448. o.
- Gall Névtelen* *Gall Névtelen*: A lengyel fejedelmek, avagy hercegek krónikája és tettei. Ford. *Bagi Dániel*. Budapest, 2007.
- Gardela* 2015. *Leszek Gardela*: Vikings in Poland. A critical overview. In: Viking World. Things, Spaces and Movement. Eds. *Marianne Hem Eriksen – Unn Pedersen – Bernt Rundberget – Irmelin Axelsen – Heidi Lund Berg*. Oxford–Philadelphia, 2015. 213–234. o.
- Golden* 2006. *Peter B. Golden*: The Khazar Sacral Kingship. In: Pre-Modern Russian and Its World. Essays in Honour of Thomas S. Noonan. Eds. *Kathryn Reyerson – Theofanis George Stavrou – James D. Tracy*. Wiesbaden, 2006. 79–102. o.
- Györffy* 1958. *Györffy György*: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig II. *Századok*, 92. (1958) 5–6. sz. 565–615. o.
- Györffy* 1959. *Györffy György*: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig. Kurszán és Kurszán vára. Budapest, 1959.
- Györffy* 1966. *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. k. Budapest, 1966.
- Györffy* 1984. *Györffy György*: Államszervezés. In: Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. I. k. Szerk. *Bartha Antal*. Budapest, 1984. 717–835. o.
- Györffy* 1987. *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. III. k. Budapest, 1987.

- Györffy* 1998. *Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. IV.* Budapest, 1998.
- Györffy* 1977 [2013]. *Györffy György: István király és műve.* Budapest, [1977] 2013.⁴
- Halbach* 1985. Uwe Halbach: *Der Russische Fürstenhof vor dem 16. Jahrhundert.* Stuttgart, 1985.
- Hägg* 1984. *Hägg, Inga: Birkas orientalska praktplagg. Fornvännen, 78.* (1984) 204–223. o.
- Hedenstierna-Jonson et al.* 2006. *Charlotte Hedenstierna-Jonson – Lena Holmquist Olausson – Margaretha Klockhoff: Oriental Mounts from Birka's Garrison. An Expression of Warrior Rank and Status.* Almqvist & Wiksell, 2006.
- Hedenstierna-Jonson* 2009. *Charlotte Hedenstierna-Jonson: Magyar – Rus – Scandinavia. Cultural Exchange in the Early Medieval Period. Situne Dei,* (2009) 47–56. o.
- Hedenstierna-Jonson* 2012. *Charlotte Hedenstierna-Jonson: Traces of Contacts: Magyar Material Culture in the Swedish Viking Age Context of Birka.* In: *Die archäologie der frühen Ungarn. Chronologie, Technologie und Methodik. Internationaler Workshop des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz in Budapest am 4. und 5. Dezember 2009.* Hrsg. von *Tobias Bendeguz.* Mainz, 2012. 29–46. o.
- Hooper* 2000. *Nicholas Hooper: The huscarls in England in the eleventh century.* In: *Anglo-Norman Warfare. Studies in Late Anglo-Saxon and Anglo-Norman Military Organization and Warfare.* Ed. Matthew Strickland. Suffolk, 2000. 1–16. o.
- Hraundal* 2014. *Thorir Jonsson Hraundal: New Perspectives on Eastern Vikings/Rus in Arabic Sources. Viking and Medieval Scandinavia, 10.* (2014) 65–97. o.
- Hudūd al-ʿĀlam* Hudūd al-ʿĀlam. *The Regions of the World.* Ed. *Clifford Edmund Bosworth.* Cambridge, 1982.²
- Ibn Fadlān* *Ibn Fadlān: Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról.* Szerk. *Puskás Ildikó.* Ford. *Simon Róbert.* Budapest, 2007.
- Jómsvíkinga saga* *Jómsvíkinga saga. The Saga of the Jomsvíkings.* Eds. *Sigurður Nordal – G. Turville-Petre.* London–Edinburgh–Paris–Melbourne–Johannesburg–Toronto New York, 1962.
- Kara* 1992. *Michal Kara: The graves of armed Scandinavians from the early and middle Viking period in the territory of the first Piast state.* In: *Death and Burial: Preprinted papers, IV. Conference on Medieval Archaeology in Europe.* York, 1992. 167–178. o.

- Katona* 2017a. *Katona Csete*: Varég gárdisták Konstantinápolyban. *Antik Tanulmányok*, 61. (2017) 2. sz. 209–224. o.
- Katona* 2017b. *Katona Csete*: Rusz-varég kereskedelmi útvonalak a 9–10. századi Kelet-Európában és a Kárpát-medence. *Jósa András Múzeum Évkönyve*, 59. (2017) 2. sz. 233–252. o.
- Katona* 2017c. *Katona Csete*: Vikings in Hungary? The Theory of the Varangian-Rus bodyguard of the first Hungarian rulers. *Viking and Medieval Scandinavia*, 13. (2017) 23–60. o.
- Kmoskó* 1997. *Kmoskó Mihály*: Mohamedán írók a steppe népeiről. I/1. k. Földrajzi irodalom. Szerk. *Zimonyi István*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 10.) Budapest, 1997.
- Kmoskó* 2000. *Kmoskó Mihály*: Mohamedán írók a steppe népeiről. I/2. k. Földrajzi irodalom. Szerk. *Zimonyi István*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 13.) Budapest, 2000
- Kmoskó* 2007. *Kmoskó Mihály*: Mohamedán írók a steppe népeiről. I/3. k. Földrajzi irodalom. Szerk. *Zimonyi István*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 23.) Budapest, 2007.
- Kovács* 1970. *Kovács László*: A budapesti lándzsa. A magyar királylándzsa történetének vázlata. *Folia Archaeologica*, 21. (1970) 127–146. o.
- Kovács* 1994. *Kovács László*: Fegyverek és pénzek. In: Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel 1. Szerk. *Kovács László*. Budapest, 1994. 181–194. o.
- Kovács* 1995. *Kovács László*: Előkelő rusz vitéz egy Székesfehérvári sírban. (A rádiótelevíziós honfoglalás kori A. sír és kardja). In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk. *Kosztai László*. Szeged, 1995. 291–308. o.
- Kovalev* 2013. Roman K. Kovalev: Were there direct contacts between Volga Bulgária and Sweden in the second half of the tenth century? The numismatic evidence. *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 20. (2013) 67–102. o.
- Kristó* 1983. *Kristó Gyula*: Oroszok az Árpád-kori Magyarországon. In: Tanulmányok az Árpád-korról. Szerk. *Kristó Gyula*. Budapest, 1983. 191–208. o.
- Larsson* 1908. *Laurence M. Larsson*: The Household of the Norwegian Kings in the Thirteenth Century. *The American Historical Review*, 13. (1908) 3. sz. 459–479. o.
- Larsson* 1986–89. *Mats G. Larsson*: Yngvarr's Expedition and the Georgian Chronicle. *Saga-Book*, 22. (1986–89) 98–108. o.

- Laszlovszky* 2003. *Laszlovszky József*: The royal palace in the Sigismund Period and the Franciscan Friary at Visegrád. In: The Medieval Royal Palace at Visegrád. Eds. *Laszlovszky József – Buzás Gergely*. Budapest, 2013. 205–218. o.
- Lindow* 2001. *John Lindow*: Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals and Beliefs. Oxford–New York, 2001.
- Meier* 2001. *Mischa Meier*: Männerbund. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Vol. 19. Hrsg. von *Heinrich Beck et al.* Göttingen, 2001. 105–110. o.
- Melnikova* 1996. *Elena A. Melnikova*: Retinue culture and retinue state. In: *Elena A. Melnikova*: The Eastern World of the Vikings. Göteborg, 1996. 61–72. o.
- Melnikova – Petrukhin* 1991. *Elena A. Melnikova – Vladimir J. Petrukhin*: The Origin and Evolution of the Name Rus'. The Scandinavians in Eastern-European ethno-political processes before the 11th century. *Tor*, 23. (1991) 203–234. o.
- Mesterházy* 1989–1990. *Mesterházy Károly*: A felső-tisza-vidéki ötvösműhely és a honfoglalás kori emlékek időrendje. *Agria*, 26. (1989–1990) 235–274. o.
- Mesterházy* 1995. *Mesterházy Károly*: A magyar fejedelem és kísérete a 10. században. *Századok*, 129. (1995) 5. sz. 1033–1052. o.
- Mishin* 1994–1995. *Dmitrij Mishin*: Ibrahim Ibn-Ya'qub at-Turtushi's Account of the Slavs from the Middle of the Tenth Century. *Annual of Medieval Studies at CEU*, 2. (1994–1995) 184–199. o.
- Montgomery* 2000. *James E. Montgomery*: Ibn Fadlān and the Rūsiyyah. *Journal of Arabic and Islamic Studies*, 3. (2000) 1–25. o.
- Montgomery* 2010. *James E. Montgomery*: Vikings and Rus in Arabic Sources. In: Living Islamic History. Studies in Honour of Professor Carole Hillenbrand. Ed. *Yasir Suleiman*. Edinburgh, 2010. 151–165. o.
- Moravcsik* 1938. *Moravcsik Gyula*: Görögnyelvű kolostorok Szent István korában. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I. k. Szerk. *Serédi Jusztinián*. Budapest, 1938. 388–422. o.
- Morawiec* 2009. *Jakub Morawiec*: Vikings among the Slavs. Jomsborg and the Jomsvikings in Old Norse Tradition. Wien, 2009.
- Mordovin* 2006. *Mordovin Maxim*: A normann-elmélet Oroszországban a kezdetektől napjainkig. *Korall*, 7. (2006) 24–25. sz. 118–162. o.
- Movchan* 2007. *Ivan Movchan*: A 10th-century Warrior's Grave from Kiev. In: Kiev-Cherson-Constantinople. Eds. *Alexander Abiabin – Hlib Ivakin*. Kiev–Simferopol–Paris, 2007. 221–223. o.
- Nagy* 1857. *Nagy Iván*: Nagy-Oroszi mezőváros helynevei. *Magyar Akadémiai Értesítő*, (1857) 592–597. o.

- Orkneyinga saga Orkneyinga saga. Ed. Finnbogi Guðmundsson. Reykjavík, 1965.
- Óláfs saga Óláfs saga Tryggvasonar. In: *Snorri Sturluson: Heimskringla I*. Ed. *Bjarni Aðalbjarnarson*. Reykjavík, 2002.
- Tryggvasonar Ed. *Bjarni Aðalbjarnarson*. Reykjavík, 2002.
- Paulsen 1933. *Peter Paulsen: Magyarországi viking leletek az észak- és nyugat-európai kultúrtörténet megvilágításában*. Budapest, 1933.
- Petkes *Petkes Zsolt: Fokosok, balták, bárdok a Kárpát-medence kora Árpád-kori leletanyagában (10–11. század)*. (Megjelenés alatt.)
- Polgár 2004. *Polgár Szabolcs: Kora középkori (9–12. századi) kelet-európai fegyverkereskedelemre utaló feljegyzések az írott forrásokban*. In: *Fegyveres nomádok, nomád fegyverek*. Szerk. *Balogh László – Keller László*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 21.) Budapest, 2004. 92–101. o.
- Polgár 2011. *Polgár Szabolcs: Etil, a kazárok fővárosa. Az urbanizáció kezdetei a Volga-vidéken a középkorban*. *Aetas*, 26. (2011) 3. sz. 50–67. o.
- Prinke 2002. *Rafał T. Prinke: Świątosława, Sygryda, Gunhilda. Tożsamość córki Mieszka I i jej skandynawskie związki*. *Roczniki Historyczne*, 70. (2002) 81–110. o.
- Raffield et al. 2016. *Ben Raffield – Claire Greenlow – Neil Price – Mark Collard: In-group identification, identity fusion and the formation of Viking war bands*. *World Archaeology*, 48. (2016) 1. sz. 35–50. o.
- RIE Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája. Ford. Ferincz István. Szerk. *Balogh László – Kovács Szilvia*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 30.) Budapest, 2015.
- Price et al. 2011. *Douglas T. Price – Karin Margarita Frei – Andres Siegfried Dobat – Niels Lynnerup – Pia Bennike: Who was in Harold Bluetooth's army? Strontium isotope investigation of the cemetery at the Viking Age fortress at Trelleborg, Denmark*. *Antiquity*, 85. (2011) 476–489. o.
- Rohrer 2009. *Wiebke Rohrer: Wikinger oder Slawen? Die Interpretationsgeschichte frühpiastischer Bestattungen mit Waffenbeigabe*. In: *Mittelalterliche Eliten und Kulturtransfer östlich der Elbe. Interdisziplinäre Beiträge zu Archäologie und Geschichte im mittelalterlichen Ostmitteleuropa*. Hrsg. von *Anne Klammt – Sébastien Rossignol*. Göttingen, 2009. 28–41. o.
- Rosén 1961. *Jerker Rosén: Hird*. In: *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid*. VI. Eds. *Johannes Brøndsted et al.* København, 1961. 568–580. o.
- Sawyer 1982. *Peter Sawyer: Kings and Vikings. AD 700–1100*. London–New York, 1982.
- Shepard 1984–85. Jonathan Shepard: Yngvarr's expedition to the east and a Russian inscribed stone cross. *Saga-Book*, 21. (1984–85) 222–292. o.

- Shepard* 2005. *Jonathan Shepard: Conversions and Regimes Compared: The Rus' and the Poles, ca. 1000.* In: East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages. Ed. *Florin Curta*. Michigan, 2005. 254–282. o.
- Sitdikov et al.* 2015. *Sitdikov, G. Airat – Izmailov, L. Iskander – Khayrutdinov, R. Ramil: Weapons, Fortification and Military Art of the Volga Bulgaria in the 10th – the First Third of the 13th Centuries.* *Journal of Sustainable Development*, 8. (2015) 7. sz. 167–177. o.
- SRH *Scriptores rerum Hungaricarum.* Ed. Emericus Szentpétery. Vols. I–II. Budapest, 1937–1938. (Bővített kiad.: Budapest, 1999., *Szovák Kornél – Veszprémy László.*)
- Stanislawski* 2013. *Błażej M. Stanislawski: Preface.* In: Scandinavian Culture in Medieval Poland. Szerk. *Slawomir Moździoch – Błażej Stanislawski – Przemysław Wiszewski.* Wrocław, 2013. 7–15. o.
- Stender-Petersen* 1931–1932. *Adolph Stender-Petersen: Zur Bedeutungsgeschichte des Wortes väringi, Russ. varäg.* *Acta Philologica Scandinavica*, 6. (1931–1932) 26–38. o.
- Szvák – Szili* 2009. A normannkérdés az orosz történelemben. I. k. Források. Szerk. *Szvák Gyula – Szili Sándor.* Debrecen, 2009.
- Tacitus Tacitus összes művei. Ford. *Borzsák István.* Szeged, 2001.
- Tagán* 1941. *Galimdzsán Tagán: Honfoglaláskori magyar sír Kijevben.* *Folia Archaeologica*, 3–4. (1941) 311–313. o.
- Tomka* 2010. *Tomka Péter: Vármegyéink kialakulásának kezdetei a régészeti kutatások tükrében.* In: Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyék közigazgatásának történetéből. Szerk. *Horváth József.* Győr, 2010. 9–20. o.
- Wikander* 1978. *Stig Wikander: Araber, Vikingar, Varingar.* Lund, 1978.
- Zimonyi* 1990. *Zimonyi István: The Origins of the Volga Bulgars.* Szeged, 1990.
- Zimonyi* 2005. *Zimonyi István: Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokról. A Ğayhānī-hagyomány magyar fejezete.* (Magyar Őstörténeti Könyvtár 22.) Budapest, 2005.

Csete Katona

VIKING MERCANARIES IN 9–11TH CENTURY EAST-EUROPE

(Abstract)

The Eastern Vikings called Rus or Varangians in the contemporary sources could regularly be found as mercenary soldiers in Eastern Europe. Based on the written sources, it emerged within the research that apart from the Scandinavian warriors who could be found in Constantinople, Kiev or in the Khazar capital Etil, other East European royal courts (Hungarians, Polish, Volga Bulgarians) also may also have employed Vikings as members of escorts. The present research paper examines the escorts of the kings and princes of Poland, Hungary and Volga Bulgaria and their relationship to Viking mercenaries. Based on the comparison it can be supposed that the employment of Scandinavian warriors occurred in different military and cultural frameworks in the different places; therefore, the issue of the military presence of Vikings in Eastern Europe should be modulated.

Csete Katona

WIKINGERSÖLDNER IN OSTEUROPA IM 9–11. JAHRHUNDERT

(Resümee)

Die in den zeitgenössischen Quellen unter dem Namen Rus oder Waräger erwähnten „östlichen Wikinger“ waren ab dem 10. Jahrhundert regelmäßig als Söldner in Osteuropa zu finden. Neben den skandinavischen Kämpfern, die aufgrund der geschriebenen Quellen in Konstantinopel, Kiev oder der chasarischen Hauptstadt Itil zu finden waren, ergab sich während der Forschung, dass auch andere osteuropäische Höfe (ungarischer, polnischer, Hof der Wolga-Bulgaren) Wikinger als Mitglieder der Begleitung einsetzten. Die vorliegende Studie untersucht von diesen Letzteren die Begleitung des Fürsten/Herrschers von Polen, Ungarn und der Wolga-Bulgaren und die Beziehung dieser zu den Wikingersöldnern. Aufgrund des Vergleichs ist zu vermuten, dass der Einsatz der skandinavischen Krieger an den diversen Schauplätzen in einem unterschiedlichen militärisch-kulturellen Rahmen erfolgte und die militärische Präsenz der Wikinger in Osteuropa nuanciert zu betrachten ist.

Csete Katona

DES MERCENAIRES VIKINGS EN EUROPE DE L'EST DU 9ÈME AU 11ÈME SIÈCLES

(Résumé)

Nommés Rus ou Varègues dans les sources d'époque, les « Vikings de l'Est » étaient régulièrement présents comme mercenaires en Europe de l'Est dès le 10ème siècle. Selon des sources écrites, des combattants scandinaves se trouvaient à Constantinople, à Kiev et à Itil, la capitale khazare. Les chercheurs se sont posé la question de savoir si d'autres cours de l'Europe de l'Est ont employé des Vikings comme membres de la suite. Cette étude examine les rapports entre les mercenaires vikings et les suites du prince / du souverain de

Pologne, de Hongrie et de Bulgarie de la Volga. Cette comparaison laisse présumer que les combattants scandinaves étaient employés dans des cadres militaires et culturels différents selon les territoires. Ainsi la présence militaire des Vikings en Europe de l'Est reste-t-elle à nuancer.

Чете Катона

НАЁМНЫЕ ВИКИНГИ IX–XI. ВЕКОВ В ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ

(Резюме)

В источниках относящихся ко времени той эпохи начиная с X-ого века в Восточной Европе регулярно можно найти в качестве наёмников руси или варяги, упомянутых под именем «восточных викингов». На основе письменных источников, помимо скандинавских воинов в Константинополе, в Киеве или в столице Хазара, Этиле эта работа также предполагает, что наряду со скандинавскими воинами и другие восточно-европейские дворы (Венгерский, Польский, Волжско-булгарский) использовали викинги в качестве сопровождающих лиц. Эта работа из этих последних изучает связи княжеских правительских эскортов Польши, Венгрии и Волжско-Булгарии с наёмными викингами. На основе этого сравнения можно предположить, что использование скандинавских воинов в различных местах событий происходило в разных военно-культурных рамках, и таким образом восточно-европейское военное присутствие викингов нуждается в оттенении.